

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه

کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عرب

موضوع:

توصیف حیوان در شعر اصحاب معلقات سبع

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر محمد فاضلی

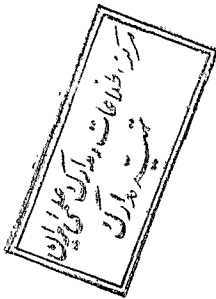
استاد مشاور:

جناب آقای دکتر فیروز حریرچی

پژوهش و نگارش:

محمد شیخ سیاه

مهرماه ۱۳۷۲

۵۲۶

۱۷۲۴۳

تقدیر پریم به :

آن دو آسوه پر معنای حیات
و دیدگان با رأفت و عطوفت

به آن مهربانیها

و به آنانکه مشعل تابناک حیاتشان

و آغوش گرم سرشار از محبتشان

روشنی بخش قلبم است.

"به والدین عزیزم"

تقدیر

پس از حمد و ثنای بسیار برخداوند یکتا و بی‌همتا
در این فرصت لازم است از زحمات و جد و جهدهای بزرگوارانی که به نحوی در تدوین این
اثر حق ایجاد کرده اند قدردانی شود

ابتدا از دانشمند معظم و استاد محترم جناب آقای دکتر محمد فاضلی، که چون راهنمایی
اینجانب به ایشان محول شد، علی‌رغم مشاغل بسیار، بزرگوارانه به عهده گرفتند و مرا مدیون و
این اثر را مرهون زحمات خویش گردانیدند، صمیمانه سپاسگزاری می‌نمایم.

همچنین از دانشمند معظم و استاد محترم جناب آقای دکتر فیروز حریرچی که تلاش و
رهیاری و مساعدت ایشان از آغاز آشنایی تا کنون شامل حال بوده است و اینجانب بسیار از
محضر درس و ارشادات آن استاد گران‌مایه بهره‌برده و مدیون زحمات و شرمنده اخلاق و
بزرگ‌منشی ایشانم، خالصانه سپاسگزاری می‌نمایم.

از دیگر اساتید محترم دانشگاه‌های تهران و مشهد که طی دوران تحصیل در خدمتشان بوده
و بسیار استفاده کرده‌ام، به خصوص شاعر عارف و ادیب بزرگوار، جناب آقای دکتر سید امیر
محمود انوار که مساعدت بسیاری در مشکلات اینجانب داشته‌اند، سپاسگزاری می‌شود.

و نیز از دوستان عزیز و ارجمند ایام تحصیل (برادران: صمدیان، محبتی، زمانی، مرامی،
شیبانی و...) که با نظر محبت و خیراندیشی راحتی بال و آسودگی خیال فراهم نمودند و با
ایجاد انگیزه‌ها و ترغیب‌هایشان مایه‌های رشد و تلاش فراهم کردند، صمیمانه قدردانی می‌شود.

فجزاهم ال... عنی خیراً

محمد شیخ

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مدخل
۴.....	مقدمه
۸.....	معلقات سبع
۹.....	اصحاب معلقات
۱۴.....	وصف
۱۶.....	باب اول: حیوانات غیر درنده ^۱
۱۶.....	الف: حیوانات کثیرالاستعمال
۱۷.....	۱- شتر
۱۸.....	بخش اول: کلیاتی چند در مورد شتر
۱۸.....	الف: "ابل" از نظر لغوی
۱۹.....	ب: تاریخچه زندگی "شتر"
۲۰.....	ج: شتر از نظر دینی
۲۰.....	د: منزلت "شتر" در جامعه عرب
۲۳.....	بخش دوم: شتر بعنوان یک کل یا مجموعه‌ای از اجزاء
۲۴.....	فصل اول: شتر به عنوان مجموعه‌ای از اجزاء
۲۴.....	الف: دست و پا و ...
۲۹.....	ب: سروگردن و ...
۳۳.....	ج: تنه (پشت و پهلو و ...)
۳۶.....	د: دم
۳۷.....	هـ: رنگ
۴۰.....	و: شتر قیراندود
۴۱.....	ز: صدا

الف

۱- در این قسمت حیواناتی که در گروه "درندگان" و "پرنندگان" جای نگرفته‌اند، مورد بحث ماست.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۴۳	فصل دوم: شتر بعنوان یک کل
۴۳	الف: وجهه دور نمای شتر
۴۸	ب: چاقی و لاغری
۵۰	بخش سوم: حالات و فواید گوناگون "شتر" در صحنه های مختلف
۵۱	فصل اول: شتر وسیله سواری
۵۱	الف: راه رفتن
۵۷	ب: بیان سرعت
۶۰	ج: سمبهای سرعت
۶۰	۱- شتر مرغ
۶۱	۲- حمار وحش و بقرو حش
۶۳	۳- پرندگان و حیوانات دیگر
۶۵	فصل دوم: شتر و سیله محبت و زدودن غم و اندوه
۶۷	فصل سوم: استفاده اقتصادی از شتر
۶۷	الف: شتر وسیله پذیرائی از مهمانان
۷۱	ب: شتر وسیله جود و کرم
۷۲	ج: شتر به عنوان وجه المصالحه در منازعات
۷۳	د: شتر وسیله حمل
۷۳	هـ: کاربرد شتر در قمار بازی و خرید شراب
۷۵	بخش چهارم: صور خیال و اسماء و صفات شتر
۷۶	فصل اول: مهمترین تشبیهات و صور خیال در مورد شتر
۷۸	فصل دوم: اسماء و صفات شتر
	۲- اسب
۸۳	بخش اول: کلیاتی چند در مورد "اسب"
۸۳	الف: معنی لغوی "خیل" و استعمالات آن
۸۴	ب: منزلت تاریخی اسب
۸۵	ج: منزلت دینی اسب

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۸۷.....	د : جایگاه اسب در عصر جاهلی
۹۲.....	بخش دوم : اسب به عنوان یک کل یا مجموعه‌ای از اجزاء
۹۳.....	فصل اول : اسب به عنوان مجموعه‌ای از اجزاء
۹۳.....	الف : دست و پا
۹۵.....	ب : سم و نعل
۹۸.....	ج : سروگردن
۱۰۲.....	د : تنه (پشت و پهلوو...)
۱۰۴.....	هـ : کفل
۱۰۵.....	و : دم
۱۰۵.....	ز : رنگ و مو
۱۰۹.....	فصل دوم : اسب به عنوان یک کل
۱۰۹.....	الف : اسب "هیكل"
۱۱۰.....	ب : اسب "لاغر"
۱۱۴.....	* بیان اصطلاحاتی که دلالت بر لاغری دارند
۱۱۴.....	۱- أَقَبٌ
۱۱۵.....	۲- ضَمْرٌ
۱۱۶.....	۳- شُرْبٌ
۱۱۶.....	۴- الذَّبَلُ
۱۱۷.....	ج : اسب سریع
۱۱۸.....	۱- بیان "سبوح"
۱۲۰.....	۲- تشبیه سرعت اسب به باد
۱۲۱.....	۳- ابر و باران در بیان سرعت
۱۲۲.....	۴- تشبیه به پرندگان و حیوانات در بیان سرعت
۱۲۶.....	۵- تشبیه سرعت به تیر
	بخش سوم : استفاده از اسب در صحنه های مختلف
۱۲۸.....	فصل اول : اسب در صحنه جنگ

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۲۹.....	۱- آماده کردن اسب برای جنگ و حمله
۱۲۹.....	۲- سرعت و سبک خیزی و مقاومت
۱۳۱.....	۳- مخوف جلوه دادن اسب
۱۳۲.....	۴- به زمین غلتیدن اسبان در میدان جنگ
۱۳۴.....	۵- جراحت و خستگی اسب
۱۳۵.....	۶- آغشته شدن اسبان به غبار
۱۳۵.....	۷- اسب تازی بر کشته ها
۱۳۶.....	۸- قدرت تشخیص اسب
۱۳۸.....	۹- "اسبان مرگ"
۱۳۸.....	۱۰- به غنی‌گرفتن اسبان
۱۳۹.....	۱۱- اسب بعد از جنگ
۱۴۱.....	فصل دوم: اسب در زمان صلح
۱۴۱.....	۱- اسب وسیله شکار
۱۴۵.....	۲- اسب وسیله مفاخره
۱۴۶.....	۳- اسب وسیله نامه رسانی
۱۴۶.....	۴- اسب وسیله حفاظت از انسان
۱۴۶.....	۵- اسب وسیله تفریح
۱۴۷.....	۶- اسب وسیله جود و کرم
۱۴۷.....	۷- اسب وسیله پیمودن صحراها
۱۴۸.....	۸- اسب وسیله مبادله
۱۴۹.....	بخش چهارم: صور خیال و اسماء و صفات اسب
۱۵۰.....	فصل اول: مهمترین تشبیهات و صور خیال در مورد اسب
۱۵۱.....	فصل دوم: اسماء و اصفات اسب
۱۵۵.....	۳- آهو
۱۵۶.....	الف: آهو سمبل زیبایی
۱۵۶.....	۱- چشم

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۵۸.....	۲-گردن
۱۶۰.....	۳-گونه
۱۶۰.....	ب : آهو سمبل سرعت
۱۶۱.....	ج : غزال و اطلال
۱۶۴.....	۴-بقر و وحش
۱۶۵.....	الف: سمبل زیبایی
۱۶۶.....	ب : صید بقر و وحش
۱۶۶.....	۱- صید بقر و وحش با اسب
۱۶۷.....	۲- صید بقر و وحش با سگ شکاری
۱۷۰.....	ج : شنوایی بقر و وحش
۱۷۱.....	۵- حمار و وحش
۱۷۱.....	الف : سمبل سرعت
۱۷۴.....	ب : مظهر جوف وسیع
۱۷۵.....	ج : صید حمار و وحش
۱۷۶.....	د : حمار و وحش وسیله تحقیر
	ب: حیوانات قلیل الاستعمال
۱۷۷.....	۱-گوسفند و بز
۱۷۸.....	۲-گربه
۱۷۹.....	۳-موش
۱۷۹.....	۴-قورباغه
۱۸۰.....	جنبه های مختلف مورد بحث
۱۸۰.....	الف : تحقیر و تنزیل شأن
۱۸۰.....	ب : چشم
۱۸۰.....	ج : صدا
۱۸۰.....	۵-ملخ
	جنبه های مختلف مورد بحث

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
الف : سبک خیزی	۱۸۱.....
ب : ضعف	۱۸۱.....
۶- خرگوش	۱۸۱.....
۷ و ۸- فیل و بُرسل	۱۸۲.....
۹- سوسمار	۱۸۲.....
۱۰- وُئِر	۱۸۳.....
۱۱- مار	۱۸۳.....
۱۲- کرم خاکی	۱۸۴.....
۱۳- زنبور عسل	۱۸۴.....
۱۴- مگس (پشه)	۱۸۴.....
باب دوم: درندگان	
۱- شیر	۱۸۶.....
الف : مظهر قدرت و شجاعت	۱۸۷.....
۱- بیان شجاعت همراه باقید و صفات	۱۸۸.....
۲- بیان شجاعت بصورت ساده وبدون صفات	۱۹۰.....
۳- شیر همراه باصفت یا بدون آن سمبلی برای قدرت دشمن	۱۹۰.....
ب : شیر مظهر درندگی	۱۹۱.....
ج : شیر مظهر خوف و وحشت	۱۹۲.....
د : شیر مظهر حمایت از خانه و خانواده	۱۹۲.....
هـ : شیر سمل سرعت	۱۹۴.....
۲- گرگ	۱۹۵.....
الف : سمل درندگی	۱۹۶.....
ب : سمبل خوف و وحشت	۱۹۷.....
ج : کمین و حمله گرگ	۱۹۸.....
۳- سگ	۱۹۹.....

جنبه‌های مختلف مورد بحث

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۲۰۰.....	الف: حرص زیاد.....
۲۰۱.....	ب: بدخلقی.....
۲۰۱.....	ج: بخل.....
۲۰۱.....	د: صحنه هایی از برخورد سمگ با شکار.....
۲۰۳.....	ه: پاسبانی.....
۲۰۴.....	۴- گفتار.....
۲۰۵.....	۵- غول.....
۲۰۶.....	۶- روباه.....
۲۰۷.....	باب سوم: پرندگان.....
۲۰۷.....	الف (پرندگان شکیبایی! وی.....
۲۰۸.....	۱- عقاب.....
۲۱۱.....	۲- کرکس.....
	جنبه های مختلف مورد بحث
۲۱۲.....	الف: عمر طولانی.....
۲۱۲.....	ب: راه افتادن دنبال سپاه و لشکر.....
۲۱۳.....	ج: پر جوجه کرکس.....
۲۱۴.....	۳- باز.....
۲۱۴.....	۴- شاهین.....
۲۱۵.....	ب (پرندگان غیر شکاری.....
۲۱۵.....	۱- کبوتر.....
۲۱۸.....	۲- قطا.....
۲۲۱.....	۳- کلاغ.....
	جنبه های مختلف مورد بحث
۲۲۱.....	الف: غراب البین.....
۲۲۳.....	ب: نوحه گری.....
۲۲۳.....	ج: رنگ سیاه.....

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۲۲۵.....	۴- خروس
۲۲۵.....	۵- حبرور
۲۲۶.....	۶- مرغ شبان فریب
۲۲۶.....	۷- بُرک
۲۲۶.....	۸ و ۹- جغد، سینه سرخ، هام، همهام، ابن حبوکل، حجل
۲۲۷.....	نتیجه
۲۲۸.....	ضمیمه
۲۳۰.....	فهرست منابع

مدخل

چهار چوب طرح تحقیق

الف (موضوع تحقیق :

در این موضوع چگونگی توصیف حیوانات در هفت دیوان شعرکه صاحبشان به اصحاب معلقات سبع شهرت دارند مورد بررسی قرار گرفته است.

ب (بیان مسئله تحقیق :

مسائلی که در این رساله مورد توجه بوده عبارتند از:

- ۱- حیوانات از چه جنبه‌هایی توجه عرب را به خود جلب کرده‌اند؟
- ۲- هر کدام از حیواناتی که مورد توصیف شاعر واقع شده نزد عرب چه منزلتی داشته است؟
- ۳- چه سمبلهایی در توصیف حیوانات به کار آمده است؟
- ۴- حیوانات سمبل چه بوده‌اند؟
- ۵- آیا حیوانات با ارزشهای اجتماعی و دینی رابطه‌ای داشته‌اند؟
- ۶- استعمال زیاد یا کم یک حیوان حکایت از چه امری دارد؟

ج (تعریف مفاهیم:

- ۱- بررسی مقایسه‌ای: در این قسمت تلاش ما بر این بوده است که وجوه افتراق و اشتراک یک شاعریا شاعر دیگر را یافته و چنانچه نکته قابل توجهی باشد بر آن تأکید گردد.
- ۲- بیان اصطلاحات: برای بیان اصطلاحات بکاررفته در موضوع بحث ذیل هر عنوان یا در آخر بخش معنی و مفهوم هر اصطلاح تبیین گردیده است.
- ۳- پرداختن به جنبه‌های مختلف مورد بحث یک حیوان از دیگر مواردی است که بر آن تکیه

کرده و در شعر شعرا همراه با مقایسه مورد بررسی قرار گرفته است.

د (فرضیات:

از آن نظر که پرداختن به موضوعات تحقیق فرضیاتی را می‌طلبد و سئوالات پاسخ داده نشده‌ای را در ذهن ایجاد می‌کند. می‌توان در قالب سئوالاتی به موارد ذیل اشاره کرد:

۱- چه حیواناتی در توصیف شاعر وارد شده است؟

۲- آیا هر شاعر به حیوانات مختلف یکسان پرداخته و وجوه متمایزی بین شعرا در توصیف حیوانات وجود ندارد؟

۳- آیا یک حیوان فقط از جنبه خاصی مورد توجه بوده یا جنبه‌های مختلف هم جهت یا متقابل نیز توجه شاعر را به خود جلب کرده است؟

۴- چرا به توصیف بعضی حیوانات بسیار پرداخته‌اند؟ آیا صرفاً توجه زیاد شاعریه یک حیوان و توصیف و تعریف بسیار از آن می‌تواند اهمیت آن را ثابت کند، یا اینکه با اشاره کوتاهی به یک حیوان ممکن است اهمیت بسیاری از دید شاعر داشته باشد؟

هـ (هدف از اجراء:

اهداف اینجانب جهت پرداختن به این موضوع عبارتند از:

۱- دست یافتن به بخش مهمی از ادبیات عرب که دیوانهای هفت شاعر بزرگ دوره جاهلی است.

۲- دست یافتن به یکی از موضوعات مهم مورد بحث شعرای جاهلی و نگرش مردم آن زمان به حیوانات.

۳- حل بسیاری از مشکلات دانشجویان و دانشگاہیان در فهم و تفهیم بخشی از اشعار قبل از اسلام.

۴- یافتن آن ارزش معنوی که گاه در انسان خاموش شده و در حیوان وجود دارد.

و (روش تحقیق:

تحقیق بنده نظری و روش آن استفاده از کتاب و کتابخانه بوده است.

ز (سابقه تحقیق:

با توجه به اینکه موضوع رساله‌ام "وصف حیوان در دیوانهای اصحاب معلقات سبع" است با چنین موضوعی سابقه تحقیق برای آن نیافته‌ام، اما از آن نظر که حیوان جزئی از طبیعت است برخی از نویسندگان و محققین جدید عرب چون "نوری القیسی" و "بهیج القنطار" به توصیف طبیعت پرداخته و حیوان را نیز شامل شده است.

اما وجه تمایز کار بنده با آنان در این است که اینجانب با موضوعی جزئی‌تر و نگرشی عمیق‌تر و تکیه بر تشبیهات و توصیفات بکار رفته، جهت دست‌یابی بر سببلهای مورد نظر شعرا کار کرده‌ام.
